

SVETLANA KMECOVÁ
FILOZOFSKA FAKULTETA
UNIVERZA KOMENSKEGA V BRATISLAVI
BRATISLAVA, SLOVAŠKA
svetlanaluhova@hotmail.com

SVET PTIC V LUČI SLOVAŠKE IN SLOVENSKE FRAZELOGIJE

V prispevku so obravnavane slovaške in slovenske stalne besedne zveze, v sestavi katerih so poimenovanja za posamezno vrsto ptic, ki živijo v naravi v zmernem geografskem pasu, kjer se nahajata tudi Slovenija in Slovaška. V raziskavo so poleg osnovnih poimenovanj vključene tudi njihove izpeljane pridevniške in glagolske oblike. Avtorica omenja tudi simboliko, ki jo nosijo posamezne vrste ptic, saj ima le-ta v mnogih primerih pomembno vlogo pri razlaganju motivacije nastanka frazemov. V nadaljevanju ugotavlja pojavljanje raziskovanega tipa sestavin v prostih, terminoloških in leksikaliziranih besednih zvezah ter primerja njihovo prisotnost v frazemih na osnovi pomenskega (vsebinskega) ujemanja, torej z vidika frazeološke ekvivalentnosti. Ugotavlja, da je zastopanost frazemov s tako opredeljenimi sestavinami zelo velika in raznolika ter da so z vidika slovaško-slovenske primerjalne frazeologije zanimivi zlasti primeri delne ekvivalentnosti, še posebej pa frazemi, ki v drugem obravnavanem jeziku nimajo ustreznice.

Ključne besede: *frazem, slovaška frazeologija, slovenska frazeologija, frazemska sestavina, frazeološka ekvivalentnost*

1 Uvod

1.1 *Slovník slovenského jazyka* definira ptice kot „vretenčarje s perjem in sposobnostjo letenja“ (SSJ 1965: 190). Prav zaradi te sposobnosti, ki pticam daje skoraj absolutno svobodo, jim omogoča neomejeno gibanje, hkrati pa jim daje možnost, da vidijo svet z višine, so med vsemi živalmi vedno imele poseben položaj. Za razliko od žuželk, ki sicer spadajo v drugo skupino živali, imajo pa sposobnost letenja in vzbujajo pri ljudeh pogosto negativne občutke, so ptice v simboliki in mitologiji večinoma nosilke pozitivnih lastnosti. Simbolizirajo človekovo hrepenenje po osvoboditvi od zemeljske težnosti, po doseganju višjih sfer, obenem pa so tudi simbol svobode in prostosti (Biedermann 1992: 342). Pogosto nastopajo v bajkah, povestih, pravljicah in pesmih, so ognjene ali zlate. Upodabljali so jih umetniki, so del grbov pomembnih plemiških rodbin, v sedanosti pa se nahajajo v logotipih različnih organizacij in podjetij.¹ Iz njihovih

¹ Na primer na Slovaškem ÚĽUV – Center ljudske umetnostne izdelave, nagrada *Bela vrana*, Slovaška narodna stranka, v Sloveniji ustvarjalni studio *Zlata ptica*, podjetje za izobraževanje, usposabljanje in izpopolnjevanje Tangens in čokoladnica *Rajska ptica*.

poimenovanj so bili zelo pogosto oblikovani ali izpeljani priimki,² najdemo jih v imenih mest, vasi, rek in v drugih toponimih.³ Predstavljajo zelo raznoliko skupino živali, razlikujejo se po velikosti, barvi, glasu, s katerim se oglašajo, prehranjevalnih navadah in vedenju. Lastnosti in navade posameznih vrst ptic so ljudje pozorno opazovali, človekovo zaznavanje in dožemanje ter njegove fizične in kulturne izkušnje pa so se postopoma začele odražati tudi v posameznih jezikih, in sicer v obliki stalnih besednih ter stavčnih zvez s slikovitim oziroma prenesenim pomenom.

1.2 V prvem delu prispevka se bomo osredotočili na slovaške in slovenske stalne besedne zveze, v katerih se nahajajo leksikalne enote *vták (vtáčik)*, *vtáci : ptič (ptiček)*, *ptičji*, v drugem delu prispevka pa bomo obravnavali enote, katerih sestavine predstavljajo najpogostejša poimenovanja vrst ptic. Že kratek vpogled v zbrano frazeološko gradivo dokazuje, da je korpus frazeoloških enot, ki pozna tovrstno leksikalno zapolnitev frazeoloških enot, kvantitativno obsežen in pester. Kot ugotavlja Krošláková (1997: 106), se večje število frazeoloških enot navezuje prav na domače živali. To zagotovo velja tudi za domače ptice, vendar se v tem prispevku ne bomo osredotočili na frazeološke enote, ki bi vključevale to skupino ptic. Predmet naše raziskave bomo omejili na ptice, živeče v naravi, konkretno v srednjeevropskem, zmernem geografskem pasu, se pravi na ozemlju, kjer se nahajata tudi Slovaška in Slovenija. Pri tem se bomo osredotočili samo na pojavljanje sestavin znotraj sestave nestavčnih frazemov.

1.3 Gradivo za našo raziskavo smo pridobili v glavnem iz frazeoloških in enojezičnih razlagalnih slovarjev, obenem pa tudi iz nekaterih drugih dostopnih (večinoma spletnih) virov. Za slovaški jezik so predstavljali izhodišče predvsem: *Slovník súčasného slovenského jazyka* (v nadaljevanju SSSJ), *Slovník slovenského jazyka* (v nadaljevanju SSJ), *Krátký slovník slovenského jazyka* (v nadaljevanju KSSJ) in *Malý frazeologický slovník* (v nadaljevanju MFS). Slovenske primere smo črpali predvsem iz: *Slovarja slovenskih frazemov* (v nadaljevanju SSF)⁴, *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ), knjig Janeza Kebra *Živali v prisposodobah 1, 2* in korpusa *Gigafida*. Pri analizi primerjalnih frazemov smo izhajali tudi iz devetjezičnega slovarja primerjalnih frazemov *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (v nadaljevanju HSRPF).

1.4 Raziskava, ki je povezana z zastopanostjo posameznih poimenovanj različnih živali v frazeoloških fondih posameznih jezikov, v slovaški in slovenski frazeologiji ni nobena novost, je pa res, da bi težko trdili, da so frazemi z živalskim poimenovanjem v svoji sestavi izčrpano opisani.

² Na primer na Slovaškem priimki *Holub*, *Straka*, *Slávik*, *Orlovský*, *Sokolovský*, v Sloveniji priimki *Grlica*, *Golob*, *Vrabec*, *Sovič*, *Sokolič* itd.

³ Na primer slovaško mesto *Vranov nad Topľou*, vasi *Vyšný* in *Nižný Orlik*, *Jastrabie*, v Sloveniji pa vasi *Golobinjek*, *Orla Vas*, *Vransko* itd.

⁴ *Slovar slovenskih frazemov* je izšel leta 2011 in zajema več kot 5000 frazeoloških enot. Čeprav imajo slovenski jezikoslovci glede omenjenega slovarja in njegovega poskusnega zvezka več zadržkov (o tem tudi Erika Kržišnik (2004: 199–208), Jürgen Petermann, Erika Kržišnik (2004: 345–352) in Polona Gantar (2013: 145–156), je za nas predstavljal pomembno izvirno gradivo o pojavljanju raziskovanega tipa frazemov.

V slovaški frazeologiji se je s t. i. živalsko frazeologijo ukvarjal Jozef Škultéty v svoji študiji *Názvy cicavcov v slovenských ustálených prirovnaniach* (1989). Poleg zastopanosti konkretnih vrst sesalcev v primerjalnih frazemih avtor raziskuje njihovo notranjo povezanost v primerjalnem delu z glagoli in s pridevniki v primerjalni osnovi ter jih analizira s stilističnega, onomastično-semantičnega in konfrontacijskega vidika.

Emma Krošlákóvá v članku *Frazeologické prirovnania so zoonymickým komponentom* (1997) ugotavlja, da je ena od temeljnih lastnosti tovrstnih frazemov ekspresivnost, na osnovi katere jih lahko razdelimo na dve veliki pomenski enoti oziroma makropolji, opredeljeni s splošno semo. Na eni strani je negativno vrednotenje ljudi in pojavov, na drugi strani pa pozitivno vrednotenje le-teh. Krošlákóvá (1997: 105) ugotavlja, da lahko obe makropolji razvrstimo tudi glede na biološko klasifikacijo živalskega sveta. Avtorica v nadaljevanju piše tudi o semantični motivaciji primerjalnih frazemov in poudarja, da ima pri tem poleg življenjskih izkušenj ter ljudskih in verskih tradicij pomembno vlogo tudi obstoječa tradicionalna simbolika živali.

Barbora Mečiarová v prispevku *Zoonymické komponenty pes a mačka v slovenskej a bulharskej frazeológii* (2002) preučuje dve verjetno najpogostejši poimenovanji za živali, ki sta zastopani v sestavi frazemov, pa tudi njun medsebojni, tradicionalno sovražni odnos, in njuno podobo v slovaških in bolgarskih frazeoloških enotah. Ugotavlja, da sta pes in mačka nosilca ambivalentnih lastnosti, zaradi česar tudi v frazeologiji nastopata v povezavi s pozitivnimi in z negativnimi lastnostmi (Mečiarová 2002: 268).

V slovenski frazeologiji se je s problematiko živalskega sveta v frazeologiji podrobno ukvarjal Janez Keber. V delih *Slovenske živali v prisposodobah 1 in 2* (1996, 1998) obravnava metaforiko in simboliko, ki sta povezani s posameznimi živalskimi vrstami ter frazeme, ki vsebujejo njihova poimenovanja, pri čemer jih analizira z vidika semantike, razlaga motivacijo njihovega nastanka in s citati iz knjižnih in drugih virov prikazuje njihovo prisotnost v slovenskem jeziku. Skupaj predstavlja „zgodbe“ 85 živalskih vrst, med njimi tudi več kot desetih vrst ptic. Frazeme, ki vsebujejo poimenovanja živali, obravnava še v drugih delih, na primer *Živalske metafore kot vir za imena, vzdevke in priimke* (1999), delno tudi v članku *Razlaganje izvora slovenskih frazemov* (2001).

S konfrontacijo slovenskih in slovaških primerjalnih frazemov, ki imajo v svoji zgradbi kot sestavino poimenovanja nekaterih vrst žuželk, se je v članku *Najbolj razširjene žuželke v primerjalnih frazemih v slovenščini in slovaščini* (2001) ukvarjala Darija Jakše. Ugotavlja, da v obeh jezikih obstaja veliko ekvivalentnih primerjalnih frazemov z omenjeno sestavino, hkrati pa tudi veliko število takšnih, ki v enem od jezikov nimajo ustreznice. Po avtoričinem mnenju je to posledica genetske in geografske bližine jezikov, hkrati pa relativno samostojnega razvoja obeh jezikov.

Z nekaterimi frazemi, ki imajo v svoji sestavi živalsko sestavino, sta se v slovenskem jezikoslovju med drugim ukvarjala tudi Erika Kržišnik v članku *Biblične stalne zveze v slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku* (2000) in Marko Snoj v članku *Frazemi v luči etimologije: metoda in praksa* (2013).

2 Frazemi s sestavinami vták (vtáčik), vtáči – ptič (ptiček), ptičji

2.1 Leksikalna enota *vták*, ki ima v slovenščini ekvivalent v samostalniki moškega spola *ptič* (pogovorno *tič*) in ženskega spola *ptica* (pogovorno *tica*), je v SSJ in SSKJ opisana kot „vretenčar s perjem“ (SSJ 1965: 190; definicije iz slovaških slovarjev navajamo v lastnem prevodu) oziroma „žival, pokrita s perjem“ (SSKJ 1994: 1095). SSJ eksplicitno navaja tudi sposobnost letenja, medtem ko v SSKJ ta sposobnost ni navedena, omenjajo pa se peruti in kljun. Izpeljanki iz samostalnikov *vták/ptič* (*tič*), *ptica* (*tica*) so pridevniki *vtáči/ptičji*. Te leksikalne enote se pojavljajo v prostih besednih zvezah, na primer v slovaščini *vtáči spev*, *vtácie hniezdo*, *vtácie krídla* in v slovenščini *ptičje petje*, *ptičje gnezdo*, *ptičje peruti* itd. Lahko so tudi del terminoloških besednih zvez, na primer slovaške *s'ahovavý vták*, *spevavý vták*, *dravý vták* s slovenskimi ustreznici *ptica selivka*, *ptica pevka*, *ptica ujeda* in podobno. Pogosto so tudi del botanične terminologije, v slovaščini na primer *vtáči zob*, *čerešnja vtáčia*, *stavikrv vtáči*, v slovenščini *ptičja dresen*, *ptičji kljunček*, *ptičje mleko* idr. SSJ navaja, da lahko v prenesenem pomenu ali šaljivo z besedo *vták* poimenujemo 'nemirnega, tavajočega človeka' (SSJ 1965: 190), za razliko od tega pa je v SSKJ pod drugim pomenom besede *ptič* (*tič*) navedeno (ekspresivno, najpogosteje s prilastkom) 'iznajdljiv, prebrisan človek' (SSKJ 1994: 1095) oz. pri besedi *ptica* (*tica*) 'iznajdljiva, prebrisana ženska' (SSKJ 1994: 1095), kar pomensko bolj ustreza slovaški frazeološki enoti *dobrý (pekny) vták (vtáčik)*. V slovaški in slovenski gastronomiji je *vtáčik* znan kot jed iz zvite rezine mesa, v slovaščini najpogosteje *španielsky vtáčik*, v slovenščini na primer *telečji ptiček*. V slovaščini, enako kot v slovenščini in mnogih drugih jezikih, v pogovornem jeziku obstaja *vták* v pomenu 'moški spolni ud', česar slovaški slovarji ne omenjajo, SSKJ pa navedeni pomen označuje s kvalifikatorjem *evfemistično* in z opombo, da lahko v tem pomenu uporabimo zgolj sestavino *tič* (SSKJ 1994: 1396).

2.2 Brezskrbno življenje, prostost in svoboda kot najpomembnejše značilnosti načina življenja ptic odražajo slovaški frazem *byť voľný ako vták* in njeni slovenski ustreznici *živeti kakor ptica (ptič) pod nebom* in *biti prost kot ptiček na veji*. K absolutnim frazeološkim ekvivalentom v obeh jezikih spadajo frazemi: *ocel'ový vták – jeklena ptica (ptič)* s pomenom 'letaló'; *nočný vták – nočni ptič* je preneseno poimenovanje za 'človeka, ki v noči dolgo bedi, oz. dela'; *vtáčia perspektíva – ptičja perspektíva* je 'pogled z velike višine', v prenesenem pomenu tudi 'odstop'. Pri tem moramo opozoriti, da Janez Keber to zvezo razlaga zgolj kot frazem, v slovaščini pa ni jasno umeščena med frazeme, saj jo prištevajo k besednim zvezam s prenesenim pomenom in je kot taka na meji frazeologije.

Eksistenco ekvivalentnih frazeoloških enot v obeh jezikih, pri čemer je v enem od njiju ornitološka sestavina zamenjana s pomensko nadrejeno ali podrejeno leksikalno enoto, lahko zasledimo v ironičnem slovenskem frazemu *biti ptičje pameti* 'biti neumen, omejen'. Njegova slovaška ustreznica je frazem *mat' slepači (kuraci) rozum*, pri čemer v slovenščini obstaja tudi popoln ekvivalent – frazem *imeti kurjo pamet* oz. njegova različica *biti kurje pameti* s sopomenko *imeti vrabčjo pamet (vrabčje možgane)*. Omenimo naj še slovenski besednozvezni frazem *ne tič ne miš*, ki ima enako pomensko ustreznico tudi v slovaščini, ki ne vsebuje enake živalske sestavine, pač pa je v obliki *ani ryba, ani rak*.⁵

⁵ V slovenščini dobesedno *ne riba ne rak*.

3 Frazemi s sestavino *kukučka* – *kukavica*

3.1 *Kukučka* – *kukavica* (lat. *Cuculus*) je v številnih kulturah predstavljala „ptico duše“, prerokinjo prihodnosti ali znanilko pomladi. Boginja Hera je na žezlu imela kukavico, saj se je pred poroko z Zevsom le-ta spremenil v kukavico (Biedermann 1992: 152). Na Slovaškem so ljudje verjeli, da lahko s svojim kukanjem napove dolžino življenja ali dekletom naznani število let do poroke, v Sloveniji pa tudi to, da lahko človek v svojem življenju pričakuje denar.

SSSJ definira leksem *kukučka* kot „zaščiten, srednje veliko ptico selivko iz družine kukavic, ki se oglašča z značilnim glasom ku-ku, živi v svetlih gozdovih in vali jajca v tuja gnezda“ (SSSJ 2011: 845). Slovaška leksikalna enota *kukučky* je pogovorni izraz za *kukučkové hodiny*, v slovenščini *ura s kukavico*. Prenesena besedna zveza *kukučie mláďa* in enobesedno ekspresivno poimenovanje *kukúča* na Slovaškem ponavadi označuje ‘otroka, ki je vzgajan v tuji družini’ (SSJ 1959: 789). Slovensko ekspresivno poimenovanje *kukavica* označuje ‘tujega nezakonskega otroka’, v preteklosti pa je bila tudi oznaka za ‘boječega človeka’ (SSKJ 1994: 465). V slovaščini je *kukučka lúčna* poimenovanje travniške zdravilne rastline (lat. *Lychnis flos-cuculi*), v slovenščini je to *kukavičja lučka*, kar je v češčini pod imenom *kohoutek louční*.⁶

3.2 Omenjena kukavičja (slaba) navada, da podtika jajca v tuja gnezda, se v slovaščini odsliskava v frazemu *kukučkino (kukučie) vajce*, ki ima prenesen pomen ‘tuj, nelasten element; nekaj, kar nekam ne sodi oz. ne paše tja, kamor je bilo preneseno’ (SSSJ 2011: 845). Njena slovenska ustreznica je *kukavičje jajce*, ki obstaja tudi v podobni glagolske zveze *podtakniti komu kukavičje jajce*.

4 Frazemi s sestavinama *sova*, *kuvik* – *sova*, *čuk*

4.1 *Sova* – *sova* (lat. *Strix*) je povezana s starogrško boginjo modrosti, sodstva, pravičnosti, poguma, strategije in umetnosti Pallas Ateno. V simboliki pa ima ambivalenten pomen. Na eni strani simbolizira modrost in učenost, v ljudskih vražah pa je nosilka negativnih konotacij, zlasti zaradi njenega nočnega, samotarskega načina življenja, tihega leta in skovikajočega glasu, s čimer predstavlja odmik od duhovne svetlobe. To še posebej velja za *kuvika* – *čuka* (lat. *Athene*).

Po SSJ je *sova* vrsta roparske nočne ptice“, v drugem, slabšalnem pomenu pa ‘čemer, neprijeten človek, običajno ženska; psovka za takega človeka’ (SSJ 1964: 145). Človek, ki hodi pozno spat, pogosto poseda, bere, dela dolgo v noč se v slovaščini označuje z ekspresivnim izrazom *nočná sova* oziroma z njeno sestavinsko varianto *nočný vták*.⁷

SSKJ opisuje *sovo*⁸ obširneje kot „večjo roparsko nočno ptico z mehkim perjem, okroglo glavo in velikimi očmi“ (SSKJ 1994: 1271). Podobno kot v slovaščini je tudi v slovenščini navedena leksikalna enota *sova* kot slabšalni izraz za ‘grdo, neprijetno ose-

⁶ V slovenščini dobesedno *travniški petelinček*.

⁷ V slovenščini *nočni ptič*.

⁸ Kot zanimivost naj še navedemo, da je kratica SOVA oznaka za *Slovensko obveščevalno-varnostno agencijo*.

bo' (SSKJ 1994: 1271), ki pa je lahko zgolj ženska. Človeka, ki hodi pozno spat, lahko v slovenščini prav tako poimenujemo *sova* oziroma tudi *nočna sova*.⁹

4.2 Podoba sove, njene velike oči, pronicljiv pogled in našopirjeno perje so spodbudili nastanek frazemov *hl'adiet' (pozerat', sediet') ako sova, byt' nadutý ako sova* v pomenu 'biti namrščen, čemer, nevljuden', kar v slovenščini ustreza frazemu *gledati kakor sova*. V obeh jezikih obstaja knjižni frazem *nosit' sovy do Atén – nositi sove v Atene*. Gre za internacionalni frazem, ki ima izvor v antiki in se uporablja v pomenu 'delati nekaj zaman' (KSSJ 2003: 685). Slovaški in slovenski frazeološki fond ima na voljo več sopomenskih frazemov domačega izvora, kot so na primer slovaški *liat' vodu do mora (Dunaja), nosit' drevo do hory (lesa), brat' (čerpat') vodu do sita* in slovenski *nositi vodo v Savo, sipati pesek v morje, v rešetu (z rešetom) vodo nositi (zajemati)*.

4.3 Posebna vrsta sove je *kuvik – čuk*, ne le v zoološkem smislu, ampak tudi z vidika simbolike in semantike, ki ju izraža. Po SSSJ je to „nočna ptica iz družine pravih sov, ki je razširjena v gozdovih in kulturnih predelih cele srednje Evrope“ (SSSJ 2011: 865), kar je v KSSJ v oklepaju dopolnjeno z opombo 'po vraževerju napovedujoča smrt' (KSSJ 2003: 284). Drugi pomen leksema *kuvik* je torej 'človek, ki napoveduje neugoden razvoj dogodkov, nesrečo ali pa je pesimist' (SSSJ 2011: 865). Glagol *kuvikat'* je nosilec pomena „oglašati se s kuví“, pa tudi 'napovedovati nesrečo, strašiti' (KSSJ 2003: 284). V slovaščini obstaja starejša besedna zveza *kuviči hlas* in *hlas kuvika* s prenesenim pomenom 'govor, ki napoveduje nekaj slabega, nesrečo, konec, propad' (SSJ 1959: 797), h kateri nismo v slovenskih virih našli ustreznega ekvivalenta.

Po SSKJ ima samostalnik *čuk* v prenesenem pomenu prav tako negativne konotacije, pri čemer je poleg majhne nočne ptice, podobne sovi, tudi ekspresivno poimenovanje za 'čudnega, nekoliko omejenega človeka' (SSKJ 1994: 110), pridevnik *čukast* izraža pomen 'neprijazen, mrk', glagol *čukati se* poleg pomena „oglašati se z votlim, kratkim glasom“ uporablja tudi v pomenu 'pripovedovati, navadno kaj neprijetnega'¹⁰ (SSKJ 1994: 110), na tem mestu pa umanjka (vsaj v slovarjih) njegova opredelitev kot 'znanilca slabih vesti', ki jo poznamo v slovaščini. Toda ta pomen v slovenščini obstaja. SSKJ ga navaja na drugem mestu, in sicer pod geslom *ptica*, kjer se poleg drugega omenja *mrtvaška ptica* – po ljudskem verovanju 'ptica, ki napoveduje smrt, zlasti sova, čuk' (SSKJ 1994: 1095) in ga lahko zasledimo tudi v starejšem narečnem glagolskem frazemu *čuk ga je izpel* v pomenu 'čaka ga smrt, umrl bo'. Leksem *čukec*, tj. pomanjševalnica besede *čuk*, se v slovenskem jeziku paradokсно uporablja kot ljubkovalno poimenovanje za 'otroka'.

4.4 V slovenščini obstajajo primerjalni frazemi *gledati kot čuk, gledati kot čuk na palici, gledati kakor čuk z visokega kolca*¹¹ v pomenu 'gledati jezno, neprijazno'. Motivacijo za njihov nastanek, poleg že omenjene zunanje podobe te vrste sove, je treba po

⁹ Antonimni izraz je v slovenščini frazem *jutranja ptica* s slovaško ustreznico *ranné vtáča*, v slovaščini je simbol zgodnjega vstajanja tudi *škrjanček*.

¹⁰ Podobno kot slovaško *krákat', rapotat'*.

¹¹ Sinonim *gledati kot sova*.

Janezu Kebru (2011: 143) iskati v preteklosti, ko so lovci uporabljali čuka kot vabo za vrane. Privezali so ga na kol ali visoko palico, oni pa so med tem streljali na vrane. Del slovenskega frazeološkega fonda je tudi frazem *stari čuk*, pri katerem izvorni pomen samostalnika *čuk*, tj. 'čuden, nekoliko omejen človek', še krepi pridevnik *stari*. Primerjalni frazem *grd kot čuk* je prav tako motiviran s srditim pogledom in celostno neprijazno podobo čuka. Slovaščina ima na razpolago njegove delne frazeološke ekvivalente, v njihovi sestavi pa se pojavljajo drugi predstavniki živalskega sveta, na primer *škaredý ako ropucha (opica)*, ornitološka sestavina pa se med njimi ne pojavlja.

5 Frazemi s sestavinami *vrana*, *havran*, *krkavec* – *siva (črna) vrana*, *poljska vrana*, *krokar*

5.1 *Vrana* – *siva (črna) vrana* (lat. *Corvus cornix*, *Corvus corona*), *havran* – *poljska vrana* (lat. *Corvus frugileus*) in *krkavec* – *krokar* (lat. *Corvus corax*) so si med seboj zelo podobni in jih ljudje pogosto zamenjujejo, še posebej *poljsko* in *črno vrano*, zato imajo tudi podobno simboliko. Zlasti *havran* – *poljska vrana* ima bogat, predvsem negativni simbolični pomen. Po Bibliji jo je Noe poslal z barke, da bi po potopu poiskala kopno, prav tako pa je preroku Eliji v puščavo prinesla kruh in meso. V obdobju zgodnjega krščanstva je postala simbol človeka, priklenjenega k posvetnim užitek, ki odlaga svoje spreobrnjenje. Tudi zato, ker se preživlja z mrhovino in mesom obešencev, je postala „ptica nesreče“, ki naznanja bolezen, vojno in smrt (Biedermann 1992: 87 in 88). V mnogih pravljicah so v podobo vrane prekleti ljudje. V evropskem ljudskem slovstvu lahko podobno kot sraka simbolizira tatu.

5.2 Čeprav sta slovaščina in slovenščina genetsko sorodna jezika, imata v nekaterih primerih različna oziroma drugače razumljena poimenovanja za živalske vrste, kar je lahko vzrok nejasnosti, torej tudi potrebe po preciziranju spornega pojmovnega aparata. Tako je tudi v primeru slovaških poimenovanj *vrana*, *havran* in *krkavec*. Slovaški leksikalni enoti *vrana* in *havran* imata namreč v sloveščini ustreznico samo v leksemu *vrana*, kar smo ugotovili s primerjavo latinskih imen obeh vrst. V kolikor bi torej hoteli v slovenščino prevesti besedo *havran*, bi morali uporabiti natančneje opredeljeno besedno zvezo *poljska vrana*.

Po KSSJ je *vrana* „večja temna ptica z debelim kljunom, ki živi na poljih“ (KSSJ 2003: 846). *Havran* je v SSSJ opredeljen kot „velika ptica iz družine ptic pevk z lesketajočim se črnim perjem in z močnim kljunom, podobna črni vrani“, v drugem pomenu „konj, črne barve“, oz. pogosto tudi „ime takega konja“ (SSSJ 2011: 59). Pridevnik *havraní* pomeni „nanašajoč se na poljsko vrano“ in tudi „ki ima lesketajočo se črno barvo“ (SSSJ 2011: 59). Povratni glagol *havraniet' sa* ima pomen „lesketati se v črni barvi, zdeti se črn kot poljska vrana“ (SSSJ 2011: 59).

SSKJ opredeljuje *vrano* kot „večjo ptico črne ali črno sive barve s spredaj nekoliko ukrivljenim kljunom“ in *poljsko vrano* kot „večjo ptico z vijolčastim leskom in vitkejšim kljunom“ (oboje SSKJ 1994: 1539). S samostalnikom *vran* se označuje samec vrane, včasih pa se lahko tako poimenuje tudi krokar, iz česar je razvidno, da ljudje omenjeni ptici pogosto zamenjujejo. Slovaška ustreznica slovenskega poimenovanja

morski vran je *kormorán*, ta beseda pa se za isto ptičjo vrsto uporablja tudi v slovenščini. Slovensko vrstno ime *vranja noga* je ime za rastlino z belimi, rumenkastimi ali rdečimi cvetovi (lat. *Coronopus*), v slovaščini *vraňonôžka*. Pridevnik *vran* pomeni „črn“, danes pa je ta beseda že zaznamovana z arhaičnostjo.

Krkavec je po KSSJ „ptica, sorodna vrani, ki se ponavadi prehranjuje z mrhovino“, v prenesenem slabšalnem pomenu tudi ‘človek, ki se okorišča z nesrečo drugih’ (KSSJ 2003: 277). SSKJ opisuje *krokarja* kot „večjo ptico s črnim, kovinsko se svetlikajočim perjem in z debelim kljunom“, slabšalno pa leksikalna enota *krokar* lahko označuje tudi ‘človeka, ki napoveduje le kaj slabega, neprijetnega’ (oboje SSKJ 1994: 458). Pri zadnjem navedenem pomenu opazamo analogijo z lastnostmi, ki se na Slovaškem pripisujejo *čuku* (v slovaščini *kuvik*). V slovenščini obstaja tudi v podobi sinonimnega samostalnika *gavran*, ki označuje isto ptičjo vrsto, toda le v pesniškem jeziku. Glagol *krokati* pomeni ‘udeleževati se zabave, na kateri se zlasti veliko pije in ki traja pozno noč’ (SSKJ 1994: 458), *krokar* je torej tudi človek, ki *kroka*.

5.3 Omenjene negativne konotacije, ki so povezane s črno in poljsko vrano, se niso enako intenzivno in plastično odražale v frazeologijo, kjer se večinoma kaže samo njuna črna barva, zlasti v slovaščini, primerjaj slovaške frazeme *čierny ako havran*, *mať vlny (oči) <čierne> ako havran*, *havranie vlny* ali slovenski frazem *črn kot vran*. V obeh opazovanih jezikih obstaja besednozvezni frazem z odvisno samostalniško zvezo *biela vrana – bela vrana*.¹² SSJ ga definira kot ‘redki pojav, redkost’ (SSJ 1965: 160), po SSF gre za ‘veliko redkost, izjemo, posebneža’ (SSF 2011: 1063). Slovenščina pozna tudi frazem *obirati se (vleči se) kot mokra vrana* v pomenu ‘zelo počasi, brez energije se premikati’.

Po ustnem ljudskem izročilu vrane, predvsem pa krokarji, naj ne bi skrbeli za svoje mladiče, kar je motiviralo nastanek slovaškega frazema *krkavčia matka*, torej ‘neskrbna, slaba (predvsem taka, ki je umorila svojega otroka)’ (SSJ 1959: 775), dandanes pa se pojavlja tudi v obliki *krkavčí otec*, *krkavčí rodičia*. V slovenščini takšne ustreznice nismo našli.¹³

6 Frazemi s sestavino *straka – sraka*

6.1 Znano je, da posamezne kulture simbolov ne dojemajo enako. V Evropi *straka – sraka* (lat. *Pica*) simbolizira opravljalnost in tatvino, na Kitajskem pa predstavlja srečo, je znanilka dobrih vesti ali prijetnih gostov (Biedermann 1992: 286).

Po KSSJ je *straka* „črno-bela ptica z dolgim repom in rezkim glasom, preneseno simbol tatu“ (KSSJ 2003: 709). SSKJ *srako* opiše kot „ptico s črnim in belim perjem in dolgim repom“, v drugem, ekspresivnem pomenu pa označuje osebo, ki ‘govori s

¹² Na osnovi te karakteristike se na Slovaškem podeljuje nagrada za družbeno koristno in pogumno dejanje, ki se imenuje *Biela vrana*, *Biela vrana* se prav tako imenuje tekmovanje doma varenih pivskih specialitet. V Sloveniji je bila v 60. in 70. letih 20. stoletja popularna glasbena skupina *Bele vrane*.

¹³ Slovenski stavčni frazem *vrana je komu izpila možgane* se uporablja v pomenu ‘nekdo je znorel, zmešalo se mu je’.

kričavim, neprijetnim glasom' (SSKJ 1994: 1294). V slovenščini se lahko pojavlja tudi kot psovka, toda ne v pomenu 'tat'.

Poimenovanje *stračĳa nŃžka* v slovašĳini oznaĳuje strupeno poljsko rastlino iz družine *iskernĳkovitĳe* (lat. *Delphinium*)¹⁴ (SSJ 1964: 268), v slovenšĳini *ostrožniki*. Slovenski izraz *sraĳja noga* je v nekaterih, na primer primorskih nareĳjih, pomenil narisan oz. izrezljan simbol, ki naj bi služil za odganjanje more.

6.2 V slovašĳini in slovenšĳini obstaja popoln frazeološki ekvivalent *kradnųt' ako straka* – *krasti kot sraka*. Ta primerjava odraĳa dejstvo, da imajo srake rade lesketajoĳe se, blešĳeĳe predmete, ki si jih pogosto prinašajo v svoja gnezda, kar v obeh jezikih izraĳa stalna besedna zveza *straka zlodejská* – *tatinska sraka*. Nagle, ponavljajoĳe se zvoĳne sekvence, s katerimi se sraka oglaša, so v slovašĳini motivirale nastanek frazema *rapotať ako straka* v pomenu 'hitro in veliko govoriti' in 'govoriĳiti' (SSJ 1964: 268). Slovenski primerjalni frazem *dreti se (kriĳati, vpiti, vrešĳati) kot sraka* nakazuje bolj oster, pronicljiv in neprijeten glas srake. V slovenšĳini obstaja njegova nareĳna metaforiĳno-metonimiĳna glagolska okrajšava *sraĳiti se*, ki nosi pomen 'dreti se', pa tudi 'postavljati se, bahati se' (SSKJ 1994: 1294). Starejši slovaški frazem *ukazovat' (mal'ovat') niekomu straku na kole* izraĳa prenesene pomene 'lagati, goljufati nekoga, obljublĳati nemogoĳe, neresniĳne stvari' (SSJ 1964: 268), njegova skrajšana podoba *straka na kole* se nanaša na pomen 'lažniva stvar, iluzĳija, izmišljotina, neresniĳnost' (SSJ 1964: 268). SSJ pri starejšem primerjalnem frazemu *pozerat' ako straka* navaja pomen 'gledati poželĳivo, hoteĳe, zvedavo' (SSJ 1964: 268).

Sraĳje gnezdo pomeni v slovenšĳini 'nekaj neurejenega ali kaotiĳnega', kar zrcali ĳlovekovo opažanje, da je sraĳje gnezdo v primerjavi z gnezdi drugih ptic zgrajeno zanemarĳeno, neurejeno. S tem izrazom lahko oznaĳimo karkoli, kar je neurejeno, kaotiĳno, slabo organizirano ali celo nelogiĳno. Primerjava *stanovanje kot sraĳje gnezdo* analogno nakazuje na nered v stanovanĳu. ĳe ima nekdo na glavi *sraĳje gnezdo* – *straĳie hniezdo*, ima 'razmršene, nepoĳesane lase'. V slovašĳini slabšalni izraz *straĳie hniezdo* tudi oznaĳuje 'nekaj neurejenega (zlasti frizuro)' (SSJ 1959: 491). Slovašĳina pozna v tem pomenu poleg frazema *straĳie hniezdo* tudi sestavinsko varianto *vrabĳie hniezdo*.

7 Frazemi s sestavinama *holub*, *hrdliĳka* – *golob*, *grlica*

7.1 *Holub* – *golob* (lat. *Columba*) oz. *holubica* – *golobica* sta imela ųe od nekĳaj v številnih kulturah bogat simboliĳni pomen. Zaradi navidezno prijateljskega in miroljubnega znaĳaja sta simbol neųnosti, ljubezni, utelešata pa tudi plahost, bojazljivost, *hrdliĳka* – *grlica* celo tudi klepetavost. Po Bibliji simbolizira golobica konec potopa, saj je v kljunĳku prinesla Noetu v barko olĳĳno vejico (Biedermann 1992: 91). V podobi golobice so upodablĳali Svetega duha, pa tudi dušo, ki leti v raj. Biedermann (1992: 92) navaja, da se v zgodnjekršĳanskem spisu *Physiologus* omenĳa grlica, ki, ĳeprav je po naravi klepetava, se po smrti svojega druga nikoli veĳ na nikogar ne naveųe, spominĳa

¹⁴ Kultivirana vrsta *Delphinium cultorum* se goĳi kot okrasna rastlina na vrtovih.

se na mrtvega druga in kmalu tudi sama umre. Prav zaradi tega je grlica tudi simbol velike ljubezni in zvestobe.

Holub je po SSSJ „ptica (pogosto sive barve) iz družine golobov, ki je rejena v mnogih pasmah ali divje živeča.“ (SSSJ 2011: 135). Znana je tudi leksikalizirana zveza *poštoví holub*, *asfaltové holuby* so ‘koluti, uporabljani kot tarče v športnem streljanju’ (SSSJ 2011: 135). Pomanjševalna oblika *holúbok* ni oznaka samo za majhnega goloba, ampak je tudi ljubkovalno ime za drago osebo, z besedo *holúbkovia* lahko označimo ‘par zajubljenecv’. V slovaškem vojaškem žargonu je *holub* poimenovanje za ‘novinca, začetnika’ (SSSJ 2011: 135), v tem pomenu pa se uporablja tudi sopomenka *bažant*.¹⁵ Pomanjševalni obliki ženskega spola *holubička*, *holubienka* sta ljubkovalni poimenovanji za ‘dekleta ali ženske’. Mleto meso, ki je zavito v zeljne liste, se v nekaterih slovaških narečjih imenuje *holúbky*. Pridevnik *holubí* ima poleg pomena ‘nanašajoč se na goloba’ tudi pomen ‘siv, ki ima barvo kot golob perje’ (oboje SSSJ 2011: 135). Pridevnik *holubičí* pomeni ‘miren, neagresiven, miroljuben’ (SSSJ 2011: 135). Prostor za rejo golobov je *holubník*, toda v prenesenem pomenu tudi ‘kraj, zgradba, kamor in od koder se brez reda, neorganizirano, prostovoljno prihaja in odhaja’ (SSSJ 2011: 136), torej nekaj, kar deluje zelo kaotično. SSSJ navaja tudi glagol *holúbkovat’ sa*, torej ‘nežno se vesti drug do drugega, ljubkovati se’ (SSSJ 2011: 136).

Po SSKJ je *golob* „domača ali divja ptica z majhno glavo, kratkim vratom in krepkim telesom“ (SSKJ 1994: 246). V slovenščini obstaja tudi leksikalizirana besedna zveza *poštni golob* in tudi *golob pismonoša*. *Morski golob* (lat. *Myliobatis*) je vrsta velike morske roparske ribe s strupeno bodico na repu, *glinasti golob* pa je krožnik, ki se, kot smo že omenili, uporablja kot gibljiva tarča za strelce. Dragega človeka lahko ljubkovalno nagovorimo s samostalnikoma *golobček*, *golobče*, *golobica*, *golobičica*, *golobička*, *golobka*, pri čemer *golobica*, *golobičica* in *golobička* označujejo poleg samice goloba tudi ‘mlado, prijazno žensko’. *Golobica* je tudi goba s krhkim mesom in z živo pisanim klobukom, v slovaščini *plávka*. Glagol *golobčkatí se* pomeni ‘poljublja se, ljubkovati se’ (SSKJ 1994: 246). Pridevnik *golobji* izraža tudi ‘prijaznost in krotkost’, enako kot njegova slovaška ustreznica *holubičí*.

7.2 Hrdlička¹⁶ (lat. *Streptopelia*) je po SSSJ „ptica iz družine golobov z vitkim telesom in majhno glavo, ki je podobna golobu, značilna po svojem gruljenju“ (SSSJ 2011: 174). SSKJ *grlico* opiše kot „golobu podobno ptico z rdečimi nogami“ (SSKJ 1994: 262). Samostalnik *grlica* lahko v prenesenem pomenu označuje tudi ‘žensko’, zlasti lepo in prijazno. V slovaščini obstaja tudi glagol *hrdličkovat’ sa* z identičnim pomenom kot *holúbkovat’ sa*, torej ‘nežno si izkazovati ljubezen, ljubkovati se’ (SSSJ 2011: 174).

7.3 Dejstvo, da je golob simbol miru, se je odražalo tudi v stalni besedni zvezi *holubica mieru* s slovensko ustreznico *golob miru*, redkeje tudi *golobica miru*. Frazem *byť nadutý ako holub* se uporablja v pomenu ‘biti zelo napihnen’, ni pa motiviran z

¹⁵ V slovenščini dobesedno *fazan*.

¹⁶ Ime *Grlica* nosi tudi slovenska založba, prav tako se *Grlica* imenuje časopis, ki se ukvarja z mladinskim zborovskim petjem.

značajem goloba, ampak z njegovo podobo, ko na prsih našopiri perje, kar deluje napihnjeno. Primerjalni frazem *byť sivý (biely, šedivý) ako holub* je večinoma povezan z označevanjem barve las starejših moških, podobno kot frazem *obeliet' ako holub*, torej 'popolnoma osiveti'. Omenjena mirnost, miroljubnost, neagresivnost, včasih kar pasivnost golobov oziroma golobic je motivirala nastanek stalnih besednih zvez *holubičia povaha (nátura)*, *holubičí národ*, s katerimi se pogosto označujejo Slovaki. Slovaški primerjalni frazemi *žit' <si> ako dva holuby (holúbky, hrdličky)*, *mat' sa radi ako dva holúbky*, *hrkútat' <si> ako dva holúbky*, *žit' <si> (nažívat' <si>) ako <dve> holubičky (holúbky, hrdličky)*, *žit' <si> ako pár holúbkov*, *žit' <si> ako holub s holubicou* s semantiko 'zelo se ljubiti, živeti skupaj v ljubezni in složnosti' (SSSJ 2011: 135) imajo v slovenščini ustreznico samo v frazemu *živeti kot dva golobčka* (HSRPF 2006: 184). Primerjava *smiat' sa ako hrdlička* je bila motivirana s prijetnim, žametnim glasom grlice in ima pomen 'lepo se smejeti' (SSJ 1959: 522), njena slovenska ustreznica je primerjalni frazem *smejati se kot grlica*. Drugih slovenskih frazeoloških enot ali leksikaliziranih zvez s sestavinama *golob* in *grlica* nismo našli.

8 Frazemi s sestavino *dudok* – *smrdokavra*

8.1 *Dudok* – *smrdokavra* (lat. *Upupa*)¹⁷ se je pogosto pojavljala v folklori in mitologiji antičnih kultur, pri čemer so se ji pripisovale ambivalentne lastnosti. V Egiptu je bila sveta ptica, pogosto upodobljena kot okrasje na žezlih bogov. Za Skandinavce je pomenila znanilko vojne, drugje v Evropi pa je bila pogosto označevana za tatu ali za nečisto ptico, ker je izkopavala ličinke iz gnoja, zato je v srednjeveških bestiarijih simbolizirala grešnika, ki okuša blato greha (Biedermann 1992: 66). Slovensko poimenovanje *smrdokavra* je zloženska glagola *smrdeti* in narečne leksikalne enote *kavra* (vrana) (Snoj 1997: 586). To poimenovanje je najverjetneje dobila zato, ker se je že od antičnih časov naprej o njej neupravičeno trdilo, da ima umazano gnezdo in da smrdi, kar pa se pravzaprav nanaša na obrambni mehanizem smrdokavre, ki ga uporablja zlasti v obdobju, ko samica gnezdi in s smradom brani svoje gnezdo ter mladiče.

Po SSSJ je *dudok* „rumenorjav ptič s črno-belimi črtami na zgornjem delu telesa, z dolgim, tankim kljunom in pahljačasto perjanico na glavi“ (SSSJ 2006: 808). Tudi SSKJ to ptico opiše podobno, saj prav tako poudarja perjanico na glavi (SSKJ 1994: 1254), ki je najizrazitejša značilnost smrdokavre, zaradi katere je ni mogoče zamenjati z drugo ptico.

8.2 Čeprav gre za zelo zanimivega predstavnika iz ptičjega sveta, je presenetljivo, da v slovaščini obstaja več frazemov s sestavino *dudok*, medtem ko v slovenščini nismo našli niti enega samega frazema s sestavino *smrdokavra*. V slovaščini so to primerjalni frazemi *nafúkaný ako dudok* 'zelo namrščen, jezen', *sediet' ako dudok* s podobnim pomenom 'sedeti namrščeno, nepremično, pasivno' (SSSJ 2006: 808). Oba frazema očitno izvirata iz videza smrdokavre, ki, sedeča z našopirjenim perjem in izrazito perjanico

¹⁷ V Evropi v sedanosti spada med izredno ogrožene vrste.

na glavi, ne deluje preveč prijateljsko, vljudno in veselo. Primerjalni frazem *spat' ako dudok* v pomenu 'togo, trdno spati' ima v slovenščini delne ustreznice v frazemih: *spati kot polh*, *spati kot top*, *spati kot klada*, *spati kot zaklan*. Slovaški frazem je domnevno povezan z že omenjenim obrambnim mehanizmom samice smrdokavre – kljub smradu, s katerim brani gnezdo, lahko v njem brez težav spi skupaj s svojimi mladiči.

Slovaški zastareli leksem *dudky* je šaljivo poimenovanje za 'denar'. Anton Bernolák v svojem *Slowárju* (1825, s. 512) navaja: *Dudek: *Má Dudki: est nummatus, habet pecunias, nummos: er hat viel Geld: péznes ember, vasyon pénze*. V tem pomenu je verjetni izvor primerov iz slovaške književnosti 19. stoletja, v kateri se je beseda *dudok* pojavila tudi v pomenu plačilnega sredstva: *Dal som zaň červený dudok* (J. Záborský); *A čo je hlavné, má dudky* (G. K. Zechenter-Laskomerský).¹⁸

9 Frazemi s sestavino *žlna* – *žolna*

9.1 Po KSSJ je *žlna* (lat. *Picus*) „gozdna ptica rumeno zelene barve, podobna detlu“ (KSSJ 2003: 983). SSKJ *žolno* opiše kot „ptico z močnim dletastim kljunom in nogami, prilagojenimi za plezanje po deblu“, naveden pa je tudi pomen 'kdor dosti, pogosto pije' (alkoholne pijače), in sicer z oznako ekspresivno (SSKJ 1994: 1710). Leksikalna enota *žolna* je lahko tudi psovka za pijanega človeka.

9.2 V slovaškem frazeološkem fondu se ornitološka sestavina *žlna* ne pojavlja. V slovenščini obstaja primerjalni frazem, ki je povezan z že omenjenim drugim pomenom leksikalne enote *žolna*, in sicer *piti kot žolna* (SSF 2011: 1115), HSRPF ga navaja tudi v podobi *pijan kot žolna* (2006: 300). V tem primeru lahko govorimo o bogatem sopomenskem nizu frazemov, ki ilustrirajo čezmerno uživanje alkoholnih pijač in imajo v vseh jezikih bogato zastopanost,¹⁹ čeprav motivacija njihovega nastanka ni vedno razvidna. Janez Keber v SSF razlaga morebiten nastanek primerjalnega frazema *piti kot žolna* preko samostalnika *pivka*, ki se uporablja za *sivo žolno* (lat. *Picus canus*), in sicer na osnovi glasu piv-piv, s katerim se oglašča. Glagol *pivkati* se uporablja v pomenih 'oglašati se z glasom piv-piv' in tudi 'pomalo piti', s samostalnikom *pivka* ne označujemo samo ptice, ampak tudi žensko, ki, 'pije, uživa pijačo', navadno ekspresivno pa tudi 'žensko, ki (rada) pije alkoholne pijače'. Po J. Kebru (2011: 1155) je primerjava *piti kot žolna* nastala s sovpadanjem teh pomenov, čeprav žolne ni mogoče povezovati s prekomernim uživanjem alkohola. Marko Snoj (2013: 94) navaja – poleg omenjene razlage – še dve možnosti za nastanek frazema. Po Snojevem mnenju gre lahko za delni kalk nemškega izraza *Schluckspecht*, ki je zloženka glagola *schlucken* (požirati, goltati) in samostalnika *Specht* (žolna). Po tretji domnevi utegne biti „frazem *piti kot žolna* prenarejen iz *piti kot žolnir, pri čemer je beseda *žolnir* izposojenka iz srednje-

¹⁸ Primerjaj Pavol Žigo (2013: 15).

¹⁹ Na primer slovaški frazemi *pit' ako čik*, *pit' ako Rus*, *pit' ako dúha*, *opit' sa ako cecok*, *opitý ako bočka*, *opitý ako čap*, *opitý ako delo (snop)*, *opitý ako <divé> zvierá*, *opitý ako hovädo (dobytok)*, *opitý ako klát*, *opitý ako sviňa (prasa)*, *opitý ako tel'a (sysel)*, v slovenščini na primer *piti kot krava*, *piti kot goba*, *pijan kot živina*, *pijan kot mavra*, *pijan kot klada*, *pijan kot dila*, *pijan kot čep* itd.

visokonemške *solner*, kar pomeni ‘vojak’, mlajše tudi ‘inženir’“. Po Snoju niti ene od omenjenih možnosti ni mogoče z gotovostjo dokazati, njemu samemu pa se zdi najbolj verjetna druga razlaga.

10 Zaključek

Na osnovi analize slovaških in slovenskih frazemov, ki vsebujejo leksikalne enote *vták, vtáček, vtáci* : *ptič (ptiček), ptičji* in najpogostejše ornitološke sestavine, ki se našajo na vrste ptic, živeče v naravi, lahko ugotovimo, da je njihova zastopanost v obeh jezikih izredno velika in raznolika. V nekaterih primerih gre za internacionalne frazeme, ki imajo izvir v antični kulturni dediščini, naprimer *nosit' sovy do Atén – nositi sove v Atene*. V drugo skupino spadajo popolni ekvivalenti, ki so nastali na osnovi empiričnih izkušenj in identičnih asociacij obeh jezikovnih skupnosti, na primer *hl'adiet' ako sova – gledati kakor sova; kradnúť ako straka – krasti kot sraka; smiat' sa ako hrdlička – smejati se kot grlica; nočný vták – nočni ptič; biela vrana – bela vrana; sračje gnezdo – stračie hniezdo* itd. Z vidika primerjalne slovaško-slovenske frazeologije se kot najbolj zanimivi kažejo delni ekvivalenti tipa *ne tič ne miš – ani ryba, ani rak* ali *grd kot čuk – škaredý ako ropucha (opica)*, še posebej pa enote, ki v enem od obravnavanih jezikov nimajo frazeološke ustreznice, kot so na primer slovaški frazemi *ukazovať (mal'ovať) niekomu straku na kole, krkavčia matka, krkavčí otec, krkavčí rodičia* in tudi enote z nejasno motivacijo nastanka, na primer slovenski frazem *piti kot žolna*.

Na koncu je potrebno dodati, da naš prispevek prinaša le delčke podatkov iz širokega spektra nadaljnjih morebitnih raziskav o obstoju ornitoloških sestavin v slovaškem in slovenskem frazeološkem fondu. Ugotovili smo tudi njihovo bogato zastopanost v paremioloških enotah, pa tudi to, da se nekatere vrste ptic, na primer *orel* ali *sokol*, ki imata v slovaškem in v slovenskem ustnem ljudskem slovstvu nenadomestljivo simbolično vlogo, kot sestavini v frazemih skoraj ne pojavljata. Te, pa tudi druge bele lise na področju slovaško-slovenskega frazeološkega raziskovanja, ponujajo mnoge navdihe za do danes še neobdelano temo.

LITERATURA

- Biedermann, Hans. 1992. *Lexikón symbolov*. Bratislava: Obzor.
- Čižmarová, Mária. 2001. Ekvivalenčné typy frazém v ukrajinčine a slovenčine. *Slavica Slovaca*. 2: 114–120.
- Gantar, Polona. 2013. Slovar slovenskih frazemov in sodobna slovenska frazeologija. V: *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Jakop, Nataša; Jemec Tomazin, Mateja (red.). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 145–156.
- Jakše, Darija. 2001. Najbolj razširjene žuželke v primerjalnih frazemih v slovenščini in slovaščini. V: *Philologica LIII. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Pančíková, Marta (red.). Bratislava: Univerzita Komenského. 213–223.

- Keber, Janez. 1996. *Živali v prisposodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.
- Keber, Janez. 1998. *Živali v prisposodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- Keber, Janez. 1999. Živalske metafore kot vir za imena, vzdevke in priimke. *Jezikoslovni zapiski*. 5: 135–149.
- Keber, Janez. 2001. Razlaganje izvora slovenskih frazemov. V: *Skripta 5. Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Kržišnik, Erika (red.). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 35–50.
- Kocbek, Fran; Šašelj, Ivan. 1934. *Slovenski pregovori, reki in prilike*. Celje: Družba Sv. Mohorja v Celju.
- Krošláková, Ema. 1997. Frazeologické prirovnania so zoonymickým komponentom. V: *Frazeologické štúdie II*. Ďurčo, Peter (red.). Bratislava: Esprima. 103–112.
- Kržišnik, Erika. 2004. Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija*. 2: 199–208.
- Kržišnik, Erika. 2000. Biblične stalne besedne zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku. V: *Razprave/Dissertationes XVII*. Toporišič, Jože (red.). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. 67–79.
- Mečiarová, Barbora. 2003. Zoonymické komponenty *pes* a *mačka* v slovenskej a bulharskej frazeológii. V: *BraSlav 1/2002*. Žigo, Pavol (red.). Bratislava: Univerzita Komenského. 265–269.
- Petermann, Jürgen; Kržišnik, Erika. 2004. Janez Keber: Frazeološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek. *Slavistična revija*. 3: 345–352.
- Snoj, Marko. 2013. Frazemi v luči etimologije: Metoda in praksa. V: *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Jakop, Nataša; Jemec Tomazin, Mateja (red.). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 145–156.
- Škultéty, Jozef. 1989. Názvy cicavcov v slovenských ustálených prirovnaniach. *Slovenská reč*. 5. Bratislava: 267–275.
- Zátarecký, Adolf Peter. 2005. *Slovenské príslovie, porekadlá, úslovie a hádanky*. Bratislava: Slovenský Tatran.
- Žigo, Pavol. 2013. A bullitu ad Upupam. V: *Philologica LXXI. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Dobříková, Mária (red.). Bratislava: Univerzita Komenského. 13–16.

SLOVARJI

- Fink Arsovski, Željka et al. 2006. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra. [HSRPF]
- Keber, Janez. 2011. *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. [SSF]
- Smiešková, Elena. 1988. *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. [MFS]

- Snoj, Marko. 1997. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga. [SES]
- Krátky slovník slovenského jazyka*. 2003. Kačala, Ján; Pisárčiková, Mária; Považaj, Matej (red.). Bratislava: Veda. [KSSJ]
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1994. Bajec, Anton et al. Ljubljana: DZS. [SSKJ]
- Slovník slovenského jazyka*. 1959–1968. Peciar, Štefan (red.). Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. [SSJ]
- Slovník súčasného slovenského jazyka A–G*. 2006. Buzássyová, Klára; Jarošová, Alexandra (red.). Bratislava: Veda. [SSSJ]
- Slovník súčasného slovenského jazyka H–L*. 2011. Buzássyová, Klára; Jarošová, Alexandra (red.). Bratislava: Veda. [SSSJ]
- Slovar slovenskih frazemov*. 2011. Keber, Janez. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. [SSF]

SPLETNI VIRI

Gigafida: Korpus slovenskega jezika. <http://www.gigafida.net>

RESUMÉ

VTÁČÍ SVET VO SVETLE SLOVENSKEJ A SLOVINSKEJ FRAZEOLÓGIE

V príspevku sa analyzujú slovenské a slovinské ustálené spojenia, v ktorých komponentovom zložení sa vyskytujú pomenovania jednotlivých druhov vtákov žijúcich vo voľnej prírode v miernom podnebnom pásme, v ktorom ležia i Slovensko a Slovinsko. Do výskumu sú okrem základných pomenovaní zahrnuté aj ich derivované adjektívne a slovesné tvary. Autorka sa zmieňuje i o symbolike, ktorej nositeľmi sú jednotlivé druhy vtákov, keďže táto zohráva často dôležitú úlohu pri vysvetľovaní motivácie vzniku frazém. V ďalšej časti sleduje výskyt skúmaného typu komponentov vo voľných, terminologických a lexikalizovaných slovných spojeniach a porovnáva ich zastúpenie vo frazémach na základe významovej (obsahovej) zhody, t. j. z hľadiska frazeologickej ekvivalencie. Konštatuje, že zastúpenie frazém s takto vymedzenými komponentmi je v oboch jazykoch veľmi početné a rôznorodé a že z hľadiska porovnávacej slovensko-slovinskej frazeológie sú najzaujímavejšie prípady parciálnej ekvivalencie, ale najmä jednotky, ktoré v jednom zo sledovaných jazykov nemajú frazeologický náprotivok.

Kľúčové slová: *frazéma, slovenská frazeológia, slovinská frazeológia, frazeologický komponent, frazeologická ekvivalencia*

